Црквене студије, Ниш / Church Studies, Nis *10-2013, 71-82*

УДК 321.18:929 Константин I Велики
2-9“03“

Александър Омарчевски
Богословски факултет, Софийски Университет „Св. Климент Охридски
София, България
e-mail: omarchev@gmail.com

КОШМАРЪТ НА КОНСТАНТИН: КРИСП И ФАУСТА

Апстракт: *През 326 г. император Константин, вече едноличен владетел на Римската империя, нарежда да бъде екзекутиран първороденият му син Крисп, роден от първата му жена Минервина. Скоро след това смъртта си намира и втората му жена и майка на тримата му по-млади синове Фауста. Тези събития се превръщат в кошмар за самия св. Константин и неговата майка св. Елена, с който те живеят да края на живота си. Какво е предизвикало тези крайни действия от страна на владетеля? Политика, династични амбиции, наранени чувства или нещо друго стои зад тях, за да се стигне до damnatio memoriae на двамата и мълчанието за тях в повечето извори от епохата? Можеше ли Крисп да стане приемник на баща си на престола и каква би била съдбата на братята му и на самото християнство в такъв случай? Настоящият доклад се опитва, на базата на известните извори и съвременните изследвания, да хвърли светлина по тези и други подобни въпроси.*

Ключови думи*: Св. Император Константин, Римска империя, ранно Християнство, смъртта на Крисп, смъртта на Фауста, историография, исторически източници*

Темата на този доклад застъпва събития, свързани с трагичния край на две личности, много близки до император Константин, но завършили по трагичен начин своя живот – неговия първороден син Крисп и втората майка на неговите деца – Фауста. Тук накратко ще разгледаме известните данни за тях и ще формулираме хипотези за това, защо се е стигнало до тази трагедия в императорското семейство.

Като цяло, този сюжет е разглеждан многократно както в изворите, близки по време със събитията, така и в по-късната интерпретаторска литература. С оглед убежденията на различните автори, налице са и няколко различни хипотези за това, какво е предизвикало голямото сътресение в семейството на св. Константин I Велики през 326 г. Ето някои от тези опити за изясняване на събитията:

1. Опит от страна на Крисп за заговор с цел отстраняване на баща му от властта, след като вече е управлявал в продължение на 20 години и по смисъла на идеята на Диоклециан за функционирането на тетрахията по естествен начин, както го е предписал самият Диоклециан, е трябвало да отстъпи властта на своя цезар. Като логичен аргумент тук може да се добави фактът, че Крисп е вече в силата си, с добра репутация на военачалник, но е с нелегитимен произход, т.е. е незаконороден, братята му от неговата мащеха Фауста са малолетни и той би могъл да овладее отведнъж цялата власт в империята, като евентуално впоследствие се разправи с тях.

2. Тази мотивация би могла да бъде свързана с многократно посочваното в изворите предложение към Фауста да предаде Константин, съответно опитът му за нейното изнасилване, и обвързването й със самия Крисп за съвместно управление. Всичко това влиза в пряка колизия с издадените малко преди това от Константин закони против изневярата и за чистотата на брака. През същата 326 г.Константин е бил силно загрижен да защити светостта на брака. Той издал два закона, на 3 февруари и 25 април, които определят законовите процедури в някои случаи на прелюбодеяние,[1] и друг, на 4 април, за съблазняване на момиче от нейния настойник.[2] След това, на 14 юни, друг закон изрично забранява на женените мъже да държат наложници.[3]

3. Съвсем естествено звучи и хипотезата Фауста, като майка на няколко деца, да се е опитала да елиминира незаконородения, но ползващ се с висок авторитет в очите на император Константин и войската Крисп, в полза на своите законородени деца и на собственото си бъдеще.

4. Що се отнася до нейната смърт – че това не е било убийство, а опит от нейна страна да направи аборт в горещата баня, който е завършил фатално за нея.

В тази редица от въпроси аз бих искал да поставя още един, който разбира се би трябвало да получи своя отговор след едно много задълбочено изследване на изворите, а именно – до колко обвързан с християнството е бил самият Крисп, въпреки че негов духовен наставник е бил Лактанций, и, ако наистина е ставало въпрос за заговор за отстраняването на Константин от престола и възцаряването на Крисп – каква би била тогава съдбата на християнизацията на империята и на Църквата в нея?

Но да видим първо кои са главните действащи лица:

1. Флавий Юлий Крисп (второто име се появява и като Клавдий или Валерий) е най-големият син на Константин I Велики, роден около 305 г.[4] (споменаване през 321 г. за неговите детски години (‘*pueriles annos*’)[5], но вече през 322 г. му се ражда дете от съпругата му Елена[6], т.е. когато е бил на 17 години – нещо, което не е невъзможно за онова време, но все пак е показателно; майка му е Минервина, вероятно първата жена/конкубина на Константин[7]. Той е бил образован в Галия от Лактанций[8]. Кръстен е от папа Силвестър I (314-331)[9]. Провъзгласен е за

1 *Cod. Theod.*9.7.1. и 9.7.2.

2 *Cod. Theod.9.8Q1.*

3 *Cod. lust.5.26, срв.* Pohlsander. *Crispus: Brilliant Career, Tragic End.* In: Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte, Bd. 33 (1984), p. 82.

4 Срв. *Epit.*41, 4; Zos. II, 20, 2 и Zon. XIII, 2, 37.

5 *Pan. Lat.* X 36. 3.

6 *CTh* IX 38. 1 от 30 октомври 322 г.

7 Zos. II 20.9; Aur. Vict. *Epit.* 41. 4; Zon. XIII 2. 37. Въпреки че тези извори я наричат ‘concubina’ и ‘παλλακή’, тя вероятно е била първата жена на Константин I, за когото изглежда че се е била омъжила около 290 г. Pan. Lat. VI 4. 1. Може да се предполага, че тя или е била починала през 307 г., или се е развела тогава за да може Константин да сключи политически брак с Фауста. Въпросът за легитимността (законороденост) на Крисп е от особено значение, когато се опитваме да възстановим мотивите за неговото оклеветяване. Трябва да се отбележи също и фактът, че Минервина не се появява върху монети, в надписи, или в произведения на изкуството. Кога тя е умряла, или кога Константин я изоставя ние не знаем.

8 Jer. *De vir. Ill.* 80.

9 *Anon.* (*BHG* 364) 18.

цезар в Сердика (дн. София) на 1 март 317 г.[10] Като водач на флота печели блестяща и решаваща победа срещу Лициний през 324 г. Екзекутиран е в Пола (дн. Пула, Истрия) в началото на 326 г. (вероятно през февруари, през време на честванията на *decennalia*-та на Константин, докато той е в Рим)[11]. Според късен византийски източник[12], който се позовавал вероятно на изгубен материал, израз на скръбта на Константин е било издигането след това на статуя на Крисп от чисто сребро с надпис "На моя несправедливо осъден син".

2. Флавия Максима Фауста, жена на Константин I от 307-326 г., *августа*. Родена (289 г.) и израстнала в Рим (Jul. *Or*. 15G); по-малката дъщеря (след Теодора, р. 275 г., мащеха на Константин I) на Максимиан Херкулий и Евтропия; сгодена за Константин I през 293 г., през март 307 г. тя се омъжва за него.[13] По-късно тя разкрила заговорът на Максимиан Херкулий срещу нейния съпруг.[14] Тя била мащеха на цезар Крисп и майка на Константин II (р. февруари 316 г.), Констанций II (р. 7 август 317 г.), Констант (р. 323 г.) и вероятно на друг син, който е умрял като малък.[15] Освен това има и три дъщери – Константина (женена за свои братовчеди – първо за Ханибалиан, после за Констанций Гал), Елена (женена за император Юлиан Отстъпник) и Фауста. Първоначално носи титлата *Nobilissima Femina*, а през 323 г. е провъзгласена за *августа*. През 326 г. е била обвинена за смъртта на Крисп[16] и самата тя умира скоро след това.[17]

И на двамата посмъртно е наложено *damnatio memoriae*, което никога след това не е отменяно. Имената им и споменът за тях били изличени навсякъде, поради което и фактологията свързана с тях е толкова оскъдна.

Ще направим опит за реконструкция на събитията.

През 326 г. Константин заминал за Рим, за да отпразнува завършването на двадесетата година от своето царуване. Диоклециан бил направил същото – единственият случай, при който този велик император някога е стъпвал в древната столица, а дори и тогава той направил всичко възможно бързо да я напусне. Но докато Диоклециан пътувал натам с намерението да абдикира веднага след това, Константин нямал такъв акт на себеотрицание в съзнанието си. И все пак той не бил във фестивално настроение. Скоро след пристигането му, там се състояла древната церемония, известна като шествието на конниците, които яздели до Капитолия, за да изпълнят своите обети пред Юпитер – религиозната церемония, на която се извършвал годишния преглед на списъците на конниците. Константин презрително останал в двореца си през деня, и с пренебрежение гледал ездата на конниците. Отсъствието му станало повод за някои улични бунтове, които, едва ли можем да се съмняваме, предварително са били внимателно проектирани. Рим, все още предимно езически в своите симпатии, без съмнение е бил чул с горчив гняв как императорът, главата на старата отеческа религия, е взел участие във Вселенския събор на

10 Jer. *Chron*. s.a. 317, *Consularia Constantinopolitana* (*Cons. Const.*) s.a. 317, Anon. Val. 5. 19, Zos. II 20. 2, Aur. Vict. *Caes*. 41. 6, Aur. Vict. *Epit*. 41. 4.

11 *Cons. Const.* s.a. 326, Jer. *Chron*, s.a. 325, Amm. XIV II. 20, Soz. I 5. 1, Zos. II 29. 2, Sid. Ap. *Ep*. V 8. 2, Eutr. X 6, Aur. Vict. *Caes*. 41. 11, Aur. Vict. *Epit*. 41. 11, Oros. VII 28. 26.

12 Codinus, *De signo*, pp. 62-63, CSHB.

13 *Pan. Lat.* VI *passim*; Lact. *Mort. Pers.* 27. 1; Aur. Vict. *Epit*. 40. 12; Eutrop. X. 3; Zos. II 10. 6, 39. 1; Philost. *HE* II 4; Jul. *Or*. I 7D; Joh. Ant. *fr*. 169.

14 Lact. *Mort. Pers.* 30. 2-3; Eus.–Jer. *Chron*. s.a. 308; Eutrop. X. 3; Zos. II 11; Joh. Ant. *fr*. 169.

15 *Pan. Lat.* X. 36. I, II 6029 = D 725, II 4844 = D 730, III I 3392, срв. Jul. *Or*. I 5C, 9C-D.

16 Philost., *H.e.*, II 4.

17 Jer. Chron. s.a. 328; Eutrop. X 6; Aur. Vict. *Epit*. 41. 11-12; Zos. II 29. 2; Sid. Ap. *Ep*. V 8. 2.

християнската църква, допуснал е епископи и изповедници до интимността на своята маса, и е смело се обявил за защитник на християнството. Явният отказ на Константин да подкрепи една вековна церемония, която, макар и сама по себе си да не била от огромно значение, все пак можела да се приеме като типична за древния ред на нещата, лесно би могъл да послужи като претекст за враждебна демонстрация. Демонстрациите в Рим вече не застрашавали трона сега, когато казармите на преторианците били празни, но инцидентът щял да послужи за потвърждение на подозренията, които вече замъглявали съзнанието на императора.

Можем да прочетем тези подозрения най-ясно в едикта, който той издал в Никомидия няколко месеца преди това. Той е бил адресиран до поданиците му във всяка провинция (*Ad Universos Provinciales*), и в него императорът приканвал всички тях да излезят смело напред и го държат добре информиран за всеки таен заговор, за който се е случило те да бъдат осведомени. Без значение колко високопоставено и да би било положението на конспиратора, бил той управител на провинция, офицер от армията, или дори приятел и приближен на императора, ако някой откриел нещо, той е трябвало да каже това, което е знаел, а императорът нямало да го остави без знак на благодарност или значителна награда. "Нека да дойде без страх", се казвало в едикта, "и нека да се обърне към мен! Аз ще изслушам всички: Аз самият ще проведа разследването: и ако обвинителят успее да докаже своето обвинение, аз ще потвърдя моите грешки . Само нека да говори смело и да бъде сигурен за своя случай!"

Ръката, която написала това, е ръката, която хвърлила непрочетени в мангала в Никея обвиняващите в престъпления петиции на епископите. Какво се е случило междувременно, че той е трябвало да издаде едикт достоен за Домициан? Властите не дават ни най-малкия намек. Имало ли е в ход някаква голяма конспирация, в мрежите на която Константин да се е боял да не бъде заплетен, но така хитро измислена, че императорът да можел само да чувства застрашено своето съществуване, без да е в състояние да сложи ръце върху интригантите? Било ли е езичеството неспокойно на Изток, както го видяхме го неспокойно в Рим, от триумфа на веднъж презрения си и винаги ненавиждан съперник? Ние не знаем. Доста вероятно е било, вече с падането на Лициний неговите перспективи да са изглеждали безнадеждно. Освен, ако действително не е имало някой член на императорското семейство, върху когото езичеството да е възлагало надеждите си и на когото то да е гледало като на своя бъдещ освободител! Бил ли е Крисп такъв принц? Ние отново не знаем. Няма никакво доказателство, което да потвърди една теория, която само е била рамкирана като възможно обяснение за тъмната тайна на неговата съдба.

Евтропий, чийто биографични описания, заради цялата им краткост, обикновено съвпадат с известните факти, нарича Крисп принц с най-високи достойнства (*virum egregium*). Защо тогава Константин се обърнал срещу него? Ние можем, вероятно, да видим първите признаци на промененото отношение в това, че през 323 г. властта на цезар на Галия е отнета от Крисп и дадена на младия Констанций, тогава дете на седем години. Доколкото е известно, никаква компенсираща титла или командване не му е била предложена в замяна, което навежда на мисълта, че Константин вече не е бил склонен да се доверява на големия си син и предпочитал да го държи под наблюдение близо до себе си. Бащата може да е ревнувал от храбростта и популярността на сина си; синът може да е бил амбициозен, както самият Константин е бил в младите си години, и да е смятал, че делата му заслужавали повишение в ранг на *август* – поне на Източната половина на империята на мястото на разбития и с неговата неоценима помощ Лициний. Според системата на Диоклециан, двадесет години на власт били разглеждани като

достатъчно дълъг срок за благосъстоянието както на августа, така и на империята. Този срок за Константин вече изтичал. Тази система все още не била официално изоставена; пресилено е да се предполага, че Крисп е смятал че има правото да управлява, или че Константин, решен да запази това, което е спечелил, се е настроил срещу някого, за когото е знаел, че не е бил третиран щедро или справедливо.

Няма доказателства за някаква нелоялност от страна на Крисп, но той може да е допуснал непредпазливо изпуснати думи да излязат от устата му, които да са били донесени до ушите на баща му; той може да е бил подразнен и от това да наблюдава как постепенно бива изместен от младите принцове, неговите полубратя. Момчето-цезар Констанций бил обявен за консул с баща си за фестивалната 326 г., отличие, което Крисп можел справедливо да смята, че му принадлежало по право, и той можел да види в това поредното доказателство за зложелателството на императрица Фауста, и за нейното силно влияние върху императора. Възможно е Крисп, подтикван от гняв да е предприел някое недискретно действие, което да е затвърдило подозренията на Константин; възможно е дори да е извършил някои акт на неподчинение, с което да е дал в ръцете на Константин извинението, което той е търсил. Във всеки случай, през юли или август 326 г. Крисп бил арестуван в Рим и незабавно заточен в Пола в Истрия. Скоро последвала вестта за неговата смърт. По какъвто начин и да е бил екзекутиран, независимо дали е бил обезглавен, или е бил отровен, или принедително се е самоубил, всички специалисти са съгласни, че той е стигнал до насилствен край и че отговорността за това остава на баща му Константин. Смъртта на Крисп се потвърждава от многобройни древни източници. 326 е годината, посочена в Consularia Constantinopolitana[18] и потвърдена от нумизматични доказателства.[19] Опитите за постигане на по-конкретна дата досега не са довели до никакъв убедителен резултат.[20] Крисп не е бил единствената жертва. С него паднал и Лициниан, синът на Лициний и Констанция. Според Евтропий, той бил обещаващ младеж, който бил на не повече от дванадесет години и не би могъл, следователно, да бъде виновен за някакво престъпление или интрига срещу чичо си.

При разглеждането на този проблем трябва непременно да се спомене разказът на Зосим, че причината за непреклонната омраза на Фауста към Крисп не е била толкова амбицията й за бъдещето на собствените й деца, а неуправляемата и много трудно извинимата й страст. Зосим твърди, че Фауста е била влюбена в доведения си син, който отхвърлил нейните предложения, и така, като втори Иполит, паднал жертва на отмъщението на тази римска Федра. Повечето съвременни историци са отхвърлили тази история, като плод на живото въображение на гръка при липсата на правдоподобно обяснение за мистериозното престъпление, и ние можем, с допустима сигурност, да оправдаем Фауста от подобна позорна страст. Ако, както предполагаме, тя е била неуморим враг на Крисп, то е едновременно по-снизходително и по-вероятно да се предположи, че мотивът за нейната омраза е била искрената й амбиция за нейните собствени синове. За момента императрицата победила. Но нейният триумф не траял дълго. Евтропий ни казва, че скоро след това самата Фауста била убита от Константин. Какво е било нейното престъпление? Филосторий[21] твърди, че тя е била разткрита в интрига с коняр от конюшните –

18 *Sub anno 326* (*MGH, AA IX 232*)*: Constantino VII et Constantino Caes. (IV): His conss. occisus est Crispus. Също и Chronicon Paschale, ibid.*

19 Mattingly-Sydenham, *RIC* VII 387, № 206 с бел.; 490; и 620, № 120 с бел.

20 Срв. Pohlsander, op. cit., p. 99.

21 *H.e.*, II., с. 4.

история, достойна за самата Месалина. Но историята остава подозрителна, особено когато се разглежда заедно с легендата за нейната страст към Крисп. Едната изглежда като измислена, за да укрепи другата и да допълни нейната правдоподобност. Истината е, че нищо не се знае със сигурност; и целият епизод вероятно е бил пазен като дълбока тайна на двореца. Едно обстоятелство, обаче, споменато от Аврелий Виктор и от Зосим, заслужава внимание. И двамата заявяват, че императрицата-майка Елена била потресена от убийството на Крисп. Зосим казва, че тя била тежко опечалена заради смъртта на внука си и едва се сдържала при новината за смъртта му. Аврелий Виктор добавя, че възрастната императрица горчиво упрекнала сина си заради проявената от него жестокост. Очевидно, пред децата на Константин и Фауста, Елена е предпочитала Крисп, синът на Минервина, която като нея самата е била принудена заради нуждите на държавата да напусне къщата на мъжа си и да освободи мястото си за дъщерята на императора; очевидно е, следователно, че Елена и Фауста си съперничели за влияние в двора, всяка стремейки се към надмощие. Ако смъртта Крисп показвала, че Фауста е взела превес, то смъртта на Фауста пък показвала, че Елена е успяла да се наложи и да обърне нещата. Когато Елена бурно упрекнала сина си за убийството на Крисп, можем да бъдем сигурни, че тя била насочила своите стрели чрез Константин към Фауста, и че когато тя успяла да вдъхнови императора да се разкая, тя успяла и да разпали неговото негодуване срещу съпругата му. Езичникът Зосим, който е доста неприязнен към Константин, пише: "Всъщност сина си Крисп, който, както вече казах, бил смятан за достоен за ранга на цезар, и е бил заподозрян, че е бил в любовна връзка с майка си Фауста, той умъртвил без да спазва законите на природата. Тъй като Елена, майката на Константин, е била възмутена от такова насилие и не можела да приеме убийството на младия мъж, Константин, сякаш за да я утеши, й предложил излекуване на това зло с нещо, което било по-лошо от самото зло; нареждайки да бъде загрята изключително гореща вана, той поставил Фауста в нея, и я извадил оттам едва когато тя била мъртва".[22] Въпреки това всеки детайл е оспорим.

Евсевий пропуска целия този епизод, без да каже нито дума. Той мълчи не само за смъртта на Фауста, но и за смъртта на Крисп. Дворцовият епископ отказва да хвърли дори и един поглед към опетнения с престъпления Палатински дворец, на чиито порти някои памфлетист бил закачил хартия с горчивата епиграма:

"Кой търси златната епоха на Сатурн?
Нашата епоха е на скъпоценните камъни, но в Неронов обков".[23]

Дали Константин, подобно на Сатурн, бил изял децата си и се бил превърнал за момента в един свиреп тиранин по модела на Нерон – това не било задача на Евсевий да го съди. Той пишел за назидание. Константин бил заявил своето желание да простре своята мантия над грешния епископ, за да не би да избухне скандал; не трябвало ли и църковният историк да простре мантията на доброжелателно мълчание над престъпленията на най-християнския император? Затова, когато Евсевий описва[24] как, след смъртта на Лициний, мъжете захвърлили всичките си предишни страхове, и се осмелили да вдигнат от дълго време свежданите си погледи и да погледнат нагоре с усмивка на лицата си и блясък в погледите си; как те почитали императора в цялата красота на победата и "неговите най-почтени синове и боголюбиви цезари"; и как те

22 Zosimus, *Historia nova* II, 29
23 Цит. според: Firth, John B. Constantine the Great:The Reorganisation of the Empire and the Triumph of the Church. New York, 1905, p. 246.
24 *De Vita Const.*, II, p. 19.

веднага забравили старите си проблеми и всички неправди, и се отдали на наслада от техните сегашни добри неща и надеждата им да дойдат и други; здравословен коректив е да се напомни смъртоносния изблик от неконтролируем гняв, който накарал Рим да изтръпне след като се разчул предаваният шепнешком разказ за случилото се зад стените на двореца в Палатин. Целият случай бил колкото увлекателен, толкова и лесен за спекулиране. Най-вероятно е страховете на Константин да са били обработени до такава степен, че той да е вярвал че е заобиколен от предатели в собственото си семейство, че императрица Фауста е била водещата в заговора за погубването на Крисп, и че когато императорът открил грешката си, той се обърнал яростно срещу жена си. Възможно е, както Евтропий предполага, неговото душевно равновесие да е било разстроено от извънредните му успехи, а неговият просперитет и хвалебствието на света да са му дошли в повече.[25] Това е доброжелателна теория, която, поради липса на съучастник, ние също бихме могли като цяло да приемем.

Езическите автори тогава свързват обръщането на Константин към християнството с опита му да намери опрощение за извършените от него убийства в семейството си. Подобна асоциация определено е била силна в езическото мислене и е описана подигравателно от племенника му Юлиан Отстъпник в негова сатира: "Там Константин … намерил Иисус, Който … шумно агитирал всички новодошли: 'Всеки, който е прелюбодеец, който е убиец, който е прокълнат и нечестив, нека се обнадежди и дойде; защото Аз ще го измия в тази вода и веднага ще го очистя, и, ако той отново падне в същите грехове, Аз ще му позволя да се удари в гърдите и да блъска главата си и да се очисти'. При него Константин дойде с радост, когато беше отвел синовете си далеч от събранието на боговете".[26]

Зосим[27] обвързва желанието на Константин да премести столицата от Рим в Константинопол с екзекуцията на Крисп и убийството на Фауста. Неговият източник за този неприятен епизод почти сигурно е Евнапий, който вероятно е споменал Сопатър, като един от езическите жреци, до които Константин се допитал за очистването му от греха за убийството на Крисп[28]. Християнският свещеник от Испания, споменат от Зосим, вероятно е Осий Кордовски, когото Константин бил натоварил с мисията да помири Александър Александрийски и Арий в Египет.

Много християни определено намирали версията на Евнапий на езическата легенда за обръщането на Константин в християнството като смущаваща и църковният историк Созомен бил подтикнат да я опровергава.[29] На версията на Зосим

25 Eutrop. X., p. 6

26 Julian, *Caes*. 336B.

27 II, 30, 2.

28 Вж. Soz., *H.e.* I, 5, 2.

29 Soz., *H.e.* I, 5, 2-3. *Опровержение на твърдението, че Константин е станал християнин вследствие на убийството на сина си Крисп:* "Наясно съм, че се разказва от езичниците, че Константин, след убийството на някои от най-близките му, и по-специално след като одобрил убийството на собствения си син Крисп, се разкайвал за своите злодеяния, и разпитвал за Сопатър, (или Сосипатър от Апамея, - с.м.), философът, който тогава бил учител в школата на Плотин, относно средствата за очистване от вината си. Философът отговорил, че никакво очистване не можело да се допусне за подобно морално оскверняване. Императорът бил опечален от този отказ, но се срещнал с някои епископи, които му казали, че той ще се очисти от греха чрез покаяние и чрез приемане на кръщение, той се зарадвалот техните изложения, и се възхитил на техните учения, и станал християнин, и повел своите поданици към и същата вяра. Струва ми се, че тази история е измислена от хора, които са искали да клеветят християнската религия. Крисп, (Ранните

за същата легенда се противопоставил и друг църковен историк – Евагрий[30], който обърнал внимание на забележките на Евсевий относно мекотата на характера на Константин и на положителните му бележки за Крисп в по-ранния вариант на *Църковна история* на Евсевий.

*

В заключение ще се опитаме да отговорим на поставения от нас с началото въпрос относно това каква би била съдбата на Църквата, ако действително е имало заговор за свалянето на Константин и възцаряването на Крисп? Какво вече беше споменато, Крисп е бил възпитаван във вярата от Лактанций. По този начин той ясно е бил ангажиран с християнството[31]. Датата, на която Лактанций бил назначен на тази позиция, следователно, е от известно значение, не само за кариерата на Крисп, но със сигурност и за развитието на религиозната политика на Константин. Блаж. Йероним[32] не уточнява къде точно в Галия Лактанций се е ангажирал да образова Крисп. Доста вероятно е това да е станало в имперската резиденция в Трир.

През IX в. Анастасий Библиотекар[33], в един откъс, който явно съдържа невярна информация, твърди, че знае, че Крисп е бил свързан с баща си в прохристиянското законодателство. Един такъв прохристиянския закон, който е запазен[34], е бил издаден от Константин по време на втория консулат на Крисп и по-младия Константин (321 г.); но това не доказва, че Крисп, тогава най-много шестнадесетгодишен, е имал някакво съществено участие в неговото формулиране.[35]

църковни историци, освен Philost. *H.e.* II. 4, мълчат за причините за неговата смърт, докато езическите автори говорят свободно, но разностранно; по-късните християнски писатели вземат своите изказвания от езичниците, вж. Eutrop. *Brev. hist. Rom.* X. 6. – с.м.) заради когото се казва, че Константин се е нуждаел от очистване, не бил умрял до двадесетата година от царуването на баща си; той заемал второто място в империята и носел титлата *цезар* и много закони, съставени с неговата санкция в полза на християнството, все още съществуват. Че това е било така може да се докаже чрез датирането на тези закони, и със списъци на законодателите. Не изглежда вероятно, че Сопатър е имал някакво общение с Константин, чието правителство тогава резидирало около океана и на Рейн; за спора му с Максенций, управителят на Италия, са били създадени толкова много разногласия в римските владения, че тогава не е било лесно да живееш в Галия, в Британия, или в съседните страни, в които е всепризнато, че Константин бил прегърнал религията на християните, още преди войната му с Максенций, и преди завръщането си в Рим и Италия: и това е доказано от датите на законите, които той издал в полза на религията. Но дори ако приемем, че Сопатър случайно бил срещнал императора, или че той е имал епистоларна кореспонденция с него, не можем да си представим, че философът не е знаел, че Херкулес, син на Алкмена, бил получил очистване в Атина чрез празнуването на мистериите на Церера след убийството на децата си, и на Ифит, своя гост и приятел. Че гърците са смятали, че очистване от вина от такъв род може да се постигне, е очевидно от примера, който току-що приведох, и той е фалшив хулител, който представя, че Сопатър е учил обратното.Не мога да приема възможността,че философът не е знаел тези факти; защото през този период той е бил смятан за най-учения човек в Гърция".

30 *H.e.*, III, 40-41.

31 Срв. Joseph Vogt, "Constantinus der Grosse", *RAC* III (1957) 306-379 на 335. Id., "Bedeutung" (горе, бел. 25) 183/262.

32 *De Vir. Ill***.** 80.

33 *Chronographia Tripartita* 43, у Theophanis, *Chronographia*, ed. de Boor, II (Leipzig 1885) 80. Повторено у Landolfus Sagax 172 *(MGH, AA* II 326).

34 *Cod. Theod.16.2.4.*

35 Pohlsander, op. cit., p. 83.

Не само Лактанций, но също и майката на Константин, Елена, със сигурност трябва да са видели, че Крисп получава напълно християнско образование. Ние не знаем, обаче, почти нищо за неговите религиозни убеждения и нагласи. Пример за такава липса на знания от древните автори е видна у Павел Орозий. Той твърдял[36], че Крисп е бил убит, защото симпатизирал на арианството. Това вероятно е опит за обяснение на екзекуцията му с причини, различни от разпространената версия за намесата на Фауста, които потвърждават, от друга страна, ориентираната в полза на православието религиозна политика на императора. Тази версия, обаче, не обяснява по никакъв начин смъртта на Фауста, както и налагането на *damnatio memoriae* и на двамата, което повече не е отменяно дори и от нейните синове, освен ако не включим и нея сред арианстващите. За това, обаче, липсват каквито и да било данни. Интересно е, че полусестрата на Константин, Констанция[37], вдовицата на Лициний, чието ходатайство пред брат й осигурило за нейния победен съпруг неспазено обещание за помилване и подкрепа, е дала поразително доказателство за влиянието си над императора малко по-късно, чрез своето умело застъпничество за каузата на Арий и Евсевий Никомидийски, и при издействането на заточението на св. Атанасий. Тя, особено след смъртта на мъжа й Лициний, умело се движела в сенчестите контури на сцената, преследвайки своите собствени цели.

В случая с Крисп и Фауста историците се изправят пред една загадка, която вероятно никога няма да бъде разрешена. Очевидно е, че големи проблеми били разтърсили основите на семейството на Константин през 326 г. Фауста и Крисп очевидно носели отговорност за настъпилата политическа криза.[38] Фактът, че Евсевий не споменава нито един от тях в своята *Vita Constantini* само подчертава сериозността на проблемите от 326 г. Какви точно са били техните престъпления завинаги ще си остане загадъчно. В случая с Фауста загадката е дори още по-голяма от тази с Крисп. Знаем с известна вероятност, че Крисп е бил убит с отрова в Пола през май 326 г.[39] Известно е и, че Фауста е била задушена в прегрята баня[40], но къде и кога това се е случило, не е съвсем сигурно. Рим, обаче, е най-вероятното място, тъй като тя е пребивавала там и трябва да е присъствала на тържествата за *Vicennalia*-та на Константин. Освен това, както е видно от факта, че Крисп и Фауста изчезнали от монетите едновременно[41], трябва да е имало само кратък интервал между двете убийства.

Разгледаните извори ни позволиха да придобием известна информация по проблема, но те също предоставят и достатъчно пространство за дебат. Нека не забравяме, че историците от древността е трябвало да живеят с ограниченията на техния изворов материал. Следователно, много неща, които те биха искали да знаят, са останали скрити завинаги, както и мотивите за смъртта на Крисп и Фауста.[42]

---

36 *Adv. Pag*. 7. 28. 23 ff.

37 На нейната сватба в Милано през 313 г. с Лициний е подписан Милансият едикт.

38 Срв. Firm. Mat. *Math*. 2. 29. 14 ff. и Eutr. *Brev*. 10. 6. 3.

39 Zos. *Hist. Nova* 2. 29. 2; Amm. Marc. 14. 11. 20; Sid. Apoll. *Epist*. 5. 8. 2. Barnes, *New Empire of Diocletian and Constantine* (Cambridge [Mass.] 1982), p. 84. Срв. Pohlsander, op. cit., p. 99.

40 Zos. *Hist. Nova* 2. 29. 2; *Ep. de Caes.* 41. 11-12; Sid. Apoll. *Epist*. 5. 8. 2; Philost. *Hist. Eccl*. 2. 4; Zon. *Epit*. 13. 2. 38-41.

41 *RIC* VII, 71 n. 10 и Eutr. *Brev*. 10. 6. 3 отбелязват, че Фауста била убита скоро след като Крисп бил екзекутиран.

42 Drijvers, Jan Willem. *Flavia Maxima Fausta: Some Remarks.* In: Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte, Bd. 41 (1992), p. 506.

Съкращения и извор

Amm. Marc. – Ammianus Marcellinus. *Roman History*. London-Bohn 1862.

Anon. (*BHG* 364) – Lieu, Samuel N.C., Frank Beetham and Dominic Montserrat. "Constantine Byzantinus: The anonymous *Life of Constantine* (BHG 364)". In: *From Constantine to Julian: Pagan and Byzantine Views*. London 1996, pp. 97-146.

Anon. Val. – Anonymus Valesianus. Origo Constantini, ed. Ingemar König. Part I: Text und Kommentar. Trierer Historische Forschungen, Trier 1987.

Aur. Vict. *Epit.* – Sextus *Aurelius Victor*. *Epitome de caesaribus*, ed. Franz Pichlmayr. Teubner 1911.

Chron.Pasch. – Chronicon Paschale, ed. L. Dindorf. CSHB 16–17, (Bonn, 1832). Translation: *Chronicon Paschale 284–628 AD*, trans. M. Whitby and M. Whitby. Liverpool, 1989.

Chronographia Tripartita – Anastasius Bibliothecarius. Historia ecclesiastica sive Chronographia tripartita, ed. Immanuel Bekker. CSHB Bd. 39, Bonn 1841.

Cod. Just. – Codex Justinianus. Corpus Iuris Civilis, ed. Paul Krüger. Vol. 2, Berlin, 1929.

Cod. Theod. **–** Theodosiani libri XVI cum constitutionibus sirmondianis, ed. Th. Mommsen & Paulus M. Meyer. Berlin, 1905.

Codinus, *De signo* – Georgius Codinus. *De signis, statuis et aliis spectatu dignis Constantinopoli*, ed. Bekker. CSHB Bd. 15, Bonn 1843, pp. 27-70.

Cons. Const. – Consularia Constantinopolitana. In: Richard W. Burgess. *The Chronicle of Hydatius and the Consularia Constantinopolitana*. Oxford 1993.

Eus.–Jer. *Chron*. – Jerome. *Chronicon: Die Chronik des Hieronymus*. In: *Eusebius Werke*, ed. R. Helm. Vol. 7. GCS, Berlin, 1984.

Eutrop. *Brev. hist. Rom.* – Evtropius. *Breviarivm ab vrbe condita*, Stutgardiae: Teubner, 1992.

Firm. Mat. *Math*. – Iulius Firmicus Maternus. *Mathesis libri VIII*, ed. W. Kroll and F. Skutsch. (Stuttgart, 1968). Translation: *Ancient Astrology: Theory and Practice*, trans. J. R. Bram. Park Ridge [NJ] 1975.

Jer. *Chron*. – Saint Jerome. *Chronicon*.

In: http://www.tertullian.org/fathers/index.htm#JeromeChronicle

Jer. *De vir. Ill.* – Saint Jerome. *De viris illustribus.*

In: http://www.istrianet.org/istria/illustri/jerome/works/viris-illustribus.htm

Joh. Ant. *fr*. – Johannes Antiochenus. *Historiarum Fragmenta*. FHG t. 4, Paris, 1851, pp. 535-622.

Jul. *Or*. – Julian. *Orationes*. In: *The Works of the Emperor Julian*, trans. W. C. Wright. Vol. 1, Cambridge, MA, 1913–1923.

Julian, *Caes*. – Julian. *Caesares*. In: *The Works of the Emperor Julian*, trans. W. C. Wright. Vol. 2. Cambridge, MA, 1913–1923.

Lact. *Mort.Pers.* – Lactantius. *De Mortibus Persecutorum*, ed. J. Moreau. SC t. 39, Paris 1954.

Landolfus Sagax –Landolfus Sagax. *Historia romana*, ed. Hans Droysen. *MGH, AA* 2, Berlin 1879; 2 München 2000.

Oros. *Adv. Pag*. – Paulus Orosius. *Historiarum adversum paganos liber septimus*. In: http://www.thelatinlibrary.com/orosius.html

Pan. Lat. – Praise of Later Roman Emperors: The Panegyrici Latini, ed. Nixon, C.E.V. & Barbara Saylor Rodgers. Berkeley 1994.

Philost. *H.e.* – Philostorgius. *Kirchengeschichte (Historia ecclesiastica)*, ed. Joseph Bidez & F. Winkelmann. GCS Bd. 21, Akademie-Verlag, 1981.

Sid. Ap. *Ep*. – Gaius Sollius Apollinaris Sidonius. *Epistulae et carmina. Fausti aliorumque epistula ad Ruricium aliosque*, ed. Christian Lütjohann. MGH, AA VIII, Berlin 1887.

Soz. *H.e.* – Sozomenos. *Historia Ecclesiastica – Kirchengeschichte*, ed. Günther Christian Hansen. Fontes Christiani, Bd. 73, Turnhout 2004.

Theoph., *Chronogr*. – Theophanes. *Chronographia*, ed. C. De Boor. 2 vols., Hildesheim 1963. Translation: *The Chronicle of Theophanes Confessor: Byzantine and Near Eastern History AD 284–813*, trans. C. Mango & R. Scott. Oxford, 1997.

VitaConst. – Eusebius. *De Vita Constantini: Ueber das Leben des Kaisers Konstantin*: In: *Eusebius Werke*, ed. F. Winkelmann. Vol. 1.1. GCS, Berlin, 1975. Translation: *Eusebius: Life of Constantine*, trans. A. Cameron & S. G. Hall. Oxford, 1999.

Zon. – Ioannis Zonarae. *Epitome historiarum*, ed. Ludwig Dindorf. 6 Bde., Teubner, Leipzig 1868-1875.

Zos., *Hist. nova* – Zosimus. *New History*, transl. & comm. Ronald T. Ridley. Canberra 1982.

Библиография

Barnes, T. *New Empire of Diocletian and Constantine.* Cambridge [Mass.] 1982.

Drijvers, Jan Willem. *Flavia Maxima Fausta: Some Remarks.* In: Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte, Bd. 41 (1992), pp. 500-506.

Firth, John B. *Constantine the Great:The Reorganisation of the Empire and the Triumph of the Church*. New York 1905.

Joseph Vogt. *Constantinus der Grosse*. In: *RAC* III (1957), pp. 306-379.

Pohlsander, *Crispus: Brilliant Career, Tragic End.* In: Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte, Bd. 33 (1984), pp. 79-106.

*The Roman Imperial Coinage (**RIC**)*, ed. H. Mattingly et al. 10 vols. London 1923–1994.

Александър Омарчевски

КОНСТАНТИНОВ КОШМАР: КРИСП И ФАУСТА

Године 326. Цар Константин, као једини владар Римскога царства, наредио је погубљење Криспа – свога прворођеног сина кога му је родила прва жена Минервина. Убрзо након тога наредио је да се погуби и Фауста – његова друга жена и мајка његова три млађа сина. Ови догађаји постали су ноћна мора како за самог Св. цара Константина тако и за његову мајку Св. царицу Јелену која је живела у његовој близини до краја свог живота. Шта је био разлог да цар предузме тако екстремне мере? Да ли је у питању била политика, династичке амбиције, сломљено срце, или је ипак нешто друго изазвало *damnatio memoriae* за Криспа и Фаусту као и потпуно ћутање свих писаних извора из тога доба о овим догађајима? Да ли је било могуће да Крисп замени свога оца на месту цара, каква би у том случају била судбина његове браће, шта би се онда десило са хришћанством? Рад ће покушати да искористи како добро познате изворе тако и сасвим нове студије не би ли формулисао неке нове ставове у вези са овим питањима.